

SVET IZMEĐU DOGME I LJUBAVI

(Dževad Karahasan: *Što pepeo priča*, Bulevar books, Novi Sad, 2016)

Naizgled epskom pripovedanju više nema mesta u ubrzanom svetu, premreženom suvišnim informacijama i hiperstimulacijom svih čula. Srećom pa samo naizgled. Veličanstvena je činjenica da romani kao što je ovaj nalaze svoje mesto kod čitalačke publike i što lepota pripovedanja i uživanje u njemu nastavljaju da žive i očaravaju uprkos vremenu u kojem obitavamo.

Što pepeo priča zapravo je knjiga sačinjena od tri celine: *Sjeme smrti*, *Utjeha noćnog neba* i *Miris straha*. Formalno roman sledi tehniku priređenog rukopisa. U napomeni, na kraju romana, koju piše izvesni Juso Podžan Livnjak, saznajemo da je priča zapravo ono što je ovaj treći narator zapamtio čitajući rukopise Vukca, drugog pripovedača u romanu. Na taj način se egzotična orijentalna priča povezuje s domaćom Bosnom, a 11. vek sa savremenosti, tj. devedesetim godinama 20. veka. Ovo specifično ukrštanje vremena i prostora tvori jednu posebnu liniju na kojoj se presecaju univerzalne tačke bitisanja, krajevi i počeci, neminovni raspadi i atak na ljudsko, duh, suštinu, nemerljivo i autentično i naznaka one osterovske istine da „svet čudnoliki i dalje hodi“. Takođe ukazuje i na to da nema definitivnih krajeva i da je na svakom kraju neki novi početak, zapravo imperativ za rekonstrukcijom onog prapočetka, nevinog čina rađanja golog i novog, iako pretili da se degeneriše i uništi. Ali ta vrsta mirnog prihvatanja i duboke nade u istinu trenutka (na kom god se preseku vremena i prostora ona nalazila) i prepoznavanja duša na istinskom nivou ostavlja osećaj neverovatnog spokojstva i vere u smisao življenja i stvaranja. Iluzorna dokumentarnost na kraju podvlači onu utemeljenost univerzalizacije iskustva gde postaje nevažno šta je fikcija, a šta je stvarnost. Naslov trilogije sa nazivom sve tri pripovesti predstavlja jednu ravan gde prepoznajemo dominantne simbole – noć, strah i smrt, kao svojevrstne egzistencijalne koordinate, i na kraju pepeo koji feniksovski rađa priču, jer iza svih noći, strahova i gubitaka ostaje priča kao zaveštanje i moguća spoznaja.

Tako stožerno mesto u romanu zauzima problem saznanja. Oko ovog motiva koncipirane su sve ostale opozicije. Potreba za apsolutnim saznanjem i postavljanje sebe/čoveka kao parametra saznanja, prihvatanje postojanja intuitivnog i podsvesnog saznanja i ljubavi/erosa kao osobite vrste spoznaje jesu polovi između kojih se priča kreće. To nas dovodi do odnosa Hasan–Hajjam. Hajjam je prava mera između učenja/postizanja saznanja i ustupanja mesta onoj apsolutnoj životnoj neumitnosti i njenog prihvatanja. Relacije Hasana i Hajjama s jedne strane, i Hajjama i Vukca, odnosno Sukajne s druge, osvetljavaju zapravo ne samo likove romana, pa ne ni opšte tipove, već princip funkcionisanja sveta, odnosno ljudi u njemu. Hasan se tako postavlja kao Hajjamova negativna alternativa/mogućnost. On stoji kao neka vrsta alternativnog identiteta, kao krajnost onoga što bi Hajjam mogao

da bude da se priklonio potpunom poverenju u sopstvenu moć uma. Hasanov lik se razvija kao opšti tip onog dela čovečanstva koji apsolutnim poverenjem u to da dolaze u posed informacije, stiču iskrivljenu sliku sopstvene moći, postavljajući sebe kao parametar spoznaje čitavog sveta. Filtrirajući kroz sebe šta je dobro, a šta zlo, on – Hasan, tj. oni, u stanju su da propisuju, da normiraju čitavo ustrojstvo sveta. Takva vrsta nametljivosti prelazi u teror drugog i drugačijeg, dakle svega onoga što ne spada u domen njegovog/njihovog iskustva i saznanja. U romanu je priča o krstašima predstavljena upravo ovim tipom, te se u takvom opisu mogu prepoznati i vrlo aktualna zbivanja iz sadašnjeg vremena. Razlog tome zašto Hasan do samog kraja vrši pritisak na Hajjama da mu se pridruži jeste suština dogmatizma – privoleti druge na meru sopstvenog mišljenja o sebi kao ontološkom merilu sveta. Čak i sumnja da je Hasan naredio Sukajnino ubistvo (iako on to eksplicitno negira, što ne znači da njegov stav prema sopstvenom braku nije implicirao njeno ubistvo, dakle, nešto kao posredna naredba) potvrđuje premisu o dogmatizmu kao terorizmu, kao nužnosti terora u odnosu na drugog i drugačijeg. Sa druge strane ravni, kao pozitivnu krajnost, imamo lik Vukca, koji se pojavljuje u zalasku Hajjamovog života kao svojevrsna uteha, kao ponovno doživljavanje ljubavi i topline, dodira onog istinski ljudskog koje je izostalo iz Hajjamovog života nakon gubitka žene i ćerke. Vukac se pojavljuje kao mlad, naivan i sav satkan od afektivnog i intuitivnog. Njegovo apsolutno poverenje koje se javlja pri upoznavanju sa Hajjamom, gde on potpuno veruje, pa ga čak i ubeđuje u sopstveno uverenje, da ovaj svojom mudrošću može dokučiti da li mu je majka na drugom kraju sveta još živa. Ovakvo poverenje svojstveno je deci i njihovoj naivnoj veri u svemogućnost roditelja. Dragost koja je preplavila Hajjama u tom trenutku vrlo je srodna onoj koju je doživeo opisujući poverenje njegove Lejle kada mu je sklapala ručice oko vrata. Tako ova dva pola, Hasan i Vukac, pred kraj romana, i Sukajna na početku, kao druga vrsta ljubavi, reprezentuju zapravo dve frakcije, dva pola sveta, pa i dva pola u samom čoveku. Odatle izrasta aktualnost romana. No, nije to samo aktualnost ukoliko se čita sa aspekta društveno-političkih zbitija 21. veka. Vrednost Karahasanovog romana je zapravo u tome što je ovakvo iščitavanje univerzalija koja je mogla biti aktualna i pre dva veka, a možda i za dva (ako nas još bude). Pitanje je samo da li se čita umom ili duhom. Interesantno je što se na samom kraju romana on pojavljuje kao narator i to narator koji zapravo kazuje priču o Hajjamovom životu. No, pripoveda je kao jedinu moguću kada pokušava da piše priču o sopstvenom životu („Ali desilo se nešto neshvatljivo kad sam trebao početi s pisanjem. (...) Kad god se prisjećam svog života, pa i onda kad se ne prisjećam, čak i onda kada to ne želim, pred oči mi izlaze slike onoga što se dešavalo u tih godinu dana...“).

Pokušaj da se odeli od identiteta drugog ovde se pokazuje kao nemoguć. Zapravo on se otvoreno pita da li je moguće da ga je samo tih godinu dana provedenih sa Hajjamom odredilo za čitav život. I ta vrsta preplitanja identiteta koja se sugerše njegovim pokušajem da piše o sebi, a zapravo piše o drugom, postaje paradigma – paradigma nužnog prihvatanja i jedine mogućnosti ostvarivanja sebe u punoj meri. Promena, nestalnost i fluktacija znakova jesu jedini mogući, uslovno rečeno, parametri identiteta. Omogućiti sebe u drugome i dopustiti da granice postanu porodne jeste jedina vrhunska istina i jedina mogućnost da se bude optimalno ljudsko biće. Činjenica da je Vukac „osetljiv na onostrano“, da ima vizije koje su empirijski neshvatljive, dodatno ga oslikava kao Hasanov suprotan pol. Prija-

teljstvo i ljubav kao jedini kategorički imperativi postavljeni su kao najviši stupanj samospoznaje koji nam je dat. Voleti i biti voljen rastapa biće u drugome, te se ono nastavlja i produžava da živi i onda kada fizički dostiže svoju nemogućnost. Tako Sukajna i Lejla žive u Hajjamu, a Hajjam nastavlja da živi u Vukcu, a on pak putem nestalog rukopisa iz uništene sarajevske biblioteke u Jusu Livnjaku. Ta vrsta opstanka, trajanja, pobeđe nad zemaljskom konačnošću, u kom se god ključu shvatala, predstavlja zalazak u prostor onog vrhovnog entiteta često nazivanog bogom. Sama činjenica da su Vukac i Hajjam različite vere, te da ih spaja ista vrsta energije snažno je poentirana na kraju. Dakle, u nevidljivom svetu tog entiteta granice i podele nestaju.

Sukajna kao izrazito suprotan pol Hasanu, prikazana je ne samo kao tip, već u gotovo otvorenom sukobu s njim. Dakle, ne samo kao ženski intuitivna, mada joj se to svojstvo ne može osporiti, već kao tvorački princip naspram Hasanovog koji se pokazuje kao destruktivan. Ljubav žene, slično ljubavi prijatelja oličenog u Vukcu na kraju romana, određuje Hajjama na početku pripovesti. Eros se postavlja kao mogućnost istinske samospoznaje. Požuda se postavlja kao fizička manifestacija potrebe za stapanjem sa drugim, za istraživanjem sebe u drugom, pa i kao vrhunski vid samopostizanja. Ta vrsta telesne integracije posle čega nastupa razdvajanje jeste poput arhetipske slike identiteta u nastajanju. Nije zato ni čudno što je jedna od najmoćnijih scena u romanu scena Hajjamove smrti gde u trenutku samrtnog ropca, njegova sestra opsesivno traži dunju (njegovu i Sukajninu voćku), doslovce je otima Taidi iz ruke i guli je bacajući koru na žar, jer joj je Hajjam jednom ispričao kako se dženetske ptice hrane tim mirisom, pa izgovara fantastičnu rečenicu: „Ako nešto opet može povezati njihove duše, to je ovaj miris.“ Na taj način sugerisana povezanost koja prevazilazi trajanje i duboka vera u večito pripadanje jesu duboko dirljive i potresne. Pored toga, Sukajna se pokazuje i kao suština, osovina doma i porodice, kao uostalom i većina ženskih likova. A nasuprot domu ispunjenom toplinom i decom, na kraju romana prikazuje se i Hajjamova i Vukčeva bezdomnost. Bezdomnost se može posmatrati i kao metafora na višem nivou, no krajnost praznine koja je tako očigledno suprotstavljena punoći/ispunjenosti bića ljubavlju i pripadanjem može biti sasvim dovoljna. Opustošen dom ekvivalent je unutrašnjem stanju glavnog junaka koji je opet ekvivalent urušavanja/kraja jedne države/civilizacije/kraja jednog vremena. Na taj način epilog romana ogoljava iluziju totaliteta/apsoluta, ne slučajno pokazujući kraj moćnog carstva i moćnog čoveka u njemu. Sama forma romana potkrepljuje ovakvu tvrdnju, jer ulančane priče, zasebne pripovedne celine, predstavljaju zapravo svojevrstan metatekstualni signal. Sve je deo jedne veće priče, postojeće celine, ali je ta celina privid ukoliko svaka od pričica nije dovoljno istinita sama za sebe. O tome svedoči i fuzija žanrova, pa se roman može čitati i kao istorijski i kao detektivski i ljubavni itd. Otvorenost forme sugerise piščevu poetsku veru da ništa nije i ne može biti unapred dato, dovršeno niti dovoljno u sebi sigurno da bude apsolutno normativno. Tome doprinosi i činjenica da čitavo romaneskno tkivo počiva na binarnim opozicijama, zastupajući tezu „univerzalne ravnoteže“ kako je sam pisac naziva. I to je upravo nešto poput poente za oslušivanje – da parafraziram – nema sveta bez leve i desne strane, bez istoka i zapada, bez razuma i srca. Gde god se težište prelije na jednu stranu nastaje nesklad.

Danas kada su neverovatno aktuelne teze pozitivne psihologije ili njoj sličnog motivacionog govorništva koji zastupaju pozitivan stav, prihvatanje, moć sadašnjeg trenutka, ne ostaje drugo nego zapitati se zar dobri pisci sve to odavno nisu rekli. Prihvatanje sveta u njegovom pravom poretku univerzalne ravnoteže jeste velika mudrost koja ostaje po sklapanju korica ovog romana, ali i vera u ljubav kao najsrećniju tvoračku silu naspram sveg razaranja kome smo, nažalost sve više svedoci. Mirnoća Karahasanovog pripovedanja i njegove duge rečenice, koje često sublimiraju sjevremenske mudrosti, podsećaju na drevno pripovedanje epskog naratora i to u nekom mističnom mraku kraj mnogoznačenjskog plamena koji ostaje da gori i kada je priča završena. Ova spora priča u ubrzanom vremenu zaista predstavlja veličanstveno i monumentalno ostvarenje koje nadilazi i prostor i vreme o kom pripoveda.